

Koreni sadašnjih sukoba u Jugoslaviji

(Miodrag Zečević i Bogdan Lekić, *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije*, „Građevinska knjiga“, Beograd, 1991)

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

Knjiga Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića je prvo celovito delo u literaturi na našem jeziku o problemima unutrašnjih jugoslovenskih granica (podela). Odnosno, studija *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije* pionirski je pokušaj da se rasvetli ta donedavno tabu-tema naše istoriografije, pravne i političke nauke. U uvodnom delu autori naglašavaju da su „ova pitanja od posebnog značaja za svaku državu, naročito kada je reč o višenacionalnim državnim zajednicama“. Koliko su, zapravo, značajni ti problemi najbolje se može suditi na osnovu tragične eskalacije jugoslovenske krize, koja ozbiljno pretilo da dovede do nestabilnosti na širem prostoru evropskog kontinenta. Miodrag Zečević i Bogdan Lekić izvanredno su uočili da „skoro trajno opstaje opasnost da se u svakoj iole pogodnoj prilici nerešena teritorijalna pitanja pokrenu i da se isprave 'historijske nepravde', i to po pravilu uz pomoć stranih sila. Takva područja se u politici smatraju 'trusnim područjima' i trajno su bremenita konfliktima i otvorena za manje ili veće sukobe. Najmanji povod je dovoljan da nastanu teški sporovi, pa i ratovi za 'pravedne' nacionalne granice“.

Kada se radi o državnim granicama bivše Jugoslavije i unutrašnjoj teritorijalnoj podeli jugoslovenske države, autori knjige navode da se to pitanje može sagledati i istorijski valorizovati na osnovu raspoloživih istorijskih dokumenata iz perioda 1918–1941. godine, kao i okupacije, kada je teritorija jugoslovenske države bila rasparčana između okupacionih sila i kada su stvorene kvislinške državne tvorevine. Što se tiče

utvrđivanja državnih granica Jugoslavije u periodu 1944–1953. godine sačuvano je, takođe, dovoljno pouzdanih istorijskih izvora. Međutim, *kada su u pitanju međurepubličke granice, stanje je potpuno obrnuto*, jer za ta razgraničenja, koja su trajala od 1945. do 1956. godine, *ne postoji nikakav pisani ili drugi vid dokumenata* koji može poslužiti kao istorijski izvor za potvrdu da je to pitanje rešavao bilo koji državni ili partijski organ (osim saglasnosti Politbiroa CK KPJ na predlog Komisije za privremeno razgraničenje između Hrvatske i Vojvodine).

Miodrag Zečević i Bogdan Lekić, dakle, navode da je pitanje rešavanja međurepubličkih granica „obavijeno velom tajni, kako po načinu rešavanja, tako i po sastavu aktera“. Posebno je važan zaključak da je „pravne ciljeve znao samo najuži krug najvišeg državnog i partijskog rukovodstva, ali oni iz njima znanih razloga nisu o tome ostavili nikakav pisani trag, niti su želeli pravno legalizovati uspostavljeno stanje“. Uostalom, to je i osnovni razlog što je to pitanje od 1945. godine bilo „tabu-tema“, sa koje je tzv. politički embargo skinut tek kada su se izmenili politički i drugi uslovi u našoj zemlji. Znači, način rešavanja tih pitanja i nepoštovanje (međunarodno) utvrđenih kriterijuma za razgraničenja između različitih naroda morali su, vremenom, da se odraze na odnose među našim narodima, „koji su ne samo eskalirali u građanski i versko-nacionalni rat, već i u genocidno ponašanje i obnavljanje fašisoidnih ideologija“.

Posle uvodnih napomena o višedimenzionalnosti teritorijalnog problema, u studiji se prvo razmatraju istorijsko-pravni uslovi nastajanja jugoslovenske države, kao i administrativno-teritorijalna podela u Jugoslaviji između dva rata. Posle preciznog opisa komadanja Jugoslavije od strane okupacionih sila 1941. godine i stvaranja kvislinških tvorevina, obrađuje se pitanje međunarodnih granica Demokratske Federativne Jugoslavije i sporna pitanja u vezi s granicom sa susednim državama. Time je, kako se navodi u recenziji knjige, „pripremljen teren za postavljanje glavnog pitanja čitavog rada: obrazovanja federativne zajednice i utvrđivanja administrativno-teritorijalnih granica između federalnih jedinica“. Autori su prezentirali iscrpan pregled nekih teritorijalnih razgraničenja između federalnih jedinica nakon drugog svetskog rata (s posebnim

osvrtnom na tzv. sporne teritorije Vojne Krajine, Slavonije, Baranje, Sandžaka, Kosova, severne Makedonije). Na kraju, u zaključnom delu, autori su naveli svoje viđenje dezintegracionih procesa u Jugoslaviji, uz pokušaj sagledavanja mogućnosti za dalje jugoslovensko zajedništvo (koje je, prema događajima, izgleda već prevaziđeno).

Autori navode da su ih na pokušaj da obrade tu složenu temu navela dva osnovna motiva: prvo, objašnjenje zbog čega nadležni državni organi pitanje međurepubličkih granica nisu rešavali na legalan, već na arbitran i konspirativan način, i drugo, da se ispita osnovanost argumenata na osnovu kojih su međurepubličke granice proglašene za međudržavne (isto je, sada, prihvatio i iskoristio deo međunarodne zajednice). U studiji je, pre svega, vođeno računa o činjenici da je pitanje granica izuzetno osetljiv problem, naročito zbog mogućnosti političkih posledica i manipulacija u određenim situacijama. Pri tome, uzeti su u obzir problemi „identifikacije okupiranih sa okupatorom“, zatim „istorijsko nasilje nad sopstvenim narodom“, uticaj spoljnih činilaca, složenost tih „istorijskih relikata“ raspada Osmanlijskog i Habsburškog carstva i dr. Na osnovu izlaganja autora, ako se u Jugoslaviji svim narodima, osim Srbima, dozvoli pravo na samoopredeljenje i stvaranje sopstvenih nacionalnih država, *radi se o agresiji na srpski narod*, koja će imati dalekosežne posledice po njegovu nacionalnu samobitnost i državni identitet, ali će uticati i na šire procese na Balkanu i u Evropi.¹

Istorija je nedvosmisleno potvrdila da je „stvar svake države kako će, na koje uže jedinice i na osnovu kojih principa, izvršiti teritorijalnu podelu unutar državnih granica“. To je unutrašnja stvar svake zemlje, koja ne podleže nikakvoj spoljnoj verifikaciji, niti ima politički karakter relevantan za međunarodno pravo (što se sada, barem u jugoslovenskom slučaju, menja u međunarodnim odnosima pod pritiskom

¹ Za neke političke pristupe u savremenim međunarodnim odnosima grčki publicista i diplomata Evangelos Kofos, na nedavnom predavanju u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, koristio je termin „mađarizacija“. Naime, tvrdio je da se ne sme dozvoliti „mađarizacija srpske nacije“, odnosno njeno kažnjavanje ostavljanjem velikih delova tog naroda van njegove matične države, što može uticati na dugoročnu nestabilnost na Balkanu i u Evropi. (Termin „mađarizacija“ koristio je stoga što su saveznici, nakon prvog svetskog rata, „kaznili“ Mađarsku ostavljanjem velikih delova tog naroda van mađarske teritorije). E. Kofos navodi da se u slučaju Mađarske radilo o zemlji koja je poražena u ratu, dok u sadašnjem slučaju Srbije i srpske nacije za takav postupak nema opravdanja.

velikih sila). U studiji Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića ističe se da su unutrašnje granice u tzv. drugoj Jugoslaviji bile „oktroisane i da nemaju nikakav pravni legalitet“. Autori čak osporavaju i tezu da su granice federalnih jedinica bile uspostavljene zavisno od područja delovanja delova Komunističke partije na tim teritorijama, što ukazuje na dublju pozadinu tog pitanja. Oni, takođe, osporavaju da se radi o tzv. avnojskim granicama, jer je AVNOJ odredio samo buduće federativno ustrojstvo zemlje, ali nije doneo nikakvu odluku o granicama (autori čak smatraju da bi Jugoslaviji mnogo više odgovarao tzv. kantonalni, nego federalni princip). Dakle, sve što je vezano za granice bivših jugoslovenskih republika ostaje obavijeno misterijom, osim činjenice da „politički vrh Jugoslavije nije hteo pravno da legalizuje odluku koju je, bar prema postojećim izvorima, nelegalno i ustavno neovlašćeno doneo“. (Ta tvrdnja je potkrepljena brojnim primerima, kao što je pitanje Vukovara, migracionih procesa nakon rata itd.).

Autori zaključuju kao nepobitno sledeće: da su sporovi oko teritorijalno-administrativnih granica postojali i pre 1945. godine; da je Ustav iz 1946. godine donet bez prethodnog pravnog utvrđivanja granica republika; da je ostalo tajna kako se rešavalo pitanje republičkih granica, mada je jasno da se to nije moglo rešiti bez saglasnosti Josipa Broza i njegovih najbližih saradnika; da kao kriterijumi za razgraničenje nisu bili uzeti oni koji se u takvim prilikama koriste u svetu, već neki drugi, koji su nedosledno sprovedeni; da su sve komisije koje su rešavale to pitanje tvrdile da se radi o privremenim rešenjima i da će ih regulisati nadležni državni organi; da pitanje razgraničenja, i pored upozorenja, nije nikada celovito i definitivno rešeno; da se, na osnovu činjenica, jedino može zaključiti da je to rađeno smišljeno i s određenim ciljem, što potvrđuju i dezintegracioni procesi u našoj zemlji od početka šezdesetih godina; da su sva sporna teritorijalna pitanja drugih republika sa Hrvatskom bila rešena u korist Hrvatske i, konačno, da su sporna pitanja rešavale nekompetentne i nesposobne ličnosti. Ti zaključci Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića dovoljno jasno govore i o našoj sadašnjoj situaciji.

Nema sumnje, knjiga *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije* veoma je ozbiljna studija o krajnje

aktuelnoj temi. U njoj se potpuno razotkrivaju neke poluistine ili, čak, veštačke konstrukcije, koje su imale dalekosežan značaj i katastrofalne posledice. Autori su nastojali da sačuvaju istorijsku objektivnost, tako da je njihovo delo lišeno „navijačkog pristupa“, bez obzira na to što će neke njihove zaključke tzv. politička publicistika verovatno osporavati. Istorijski potkrepljena razmatranja autora potpuno su različita od trenda u našoj publicistici, koji bi se mogao opisati kao olako, pomodno i masovno „prepravljanje istorije“. Moramo se složiti sa tvrdnjom u knjizi da se sada u „svetu vlada pomoću ekonomije i finansijskog kapitala, a ne nacionalizma“, ali i da se različita nacionalna pitanja na tlu bivše Jugoslavije isključivo mogu celovito i zajednički rešavati (bez „gušenja“ i „favorizacije“). Autori, na primer, osporavaju i objektivnost izjava Milovana Đilasa, jedinog živog aktera međurepubličkih razgraničenja posle drugog svetskog rata, upravo zbog neposrednog učešća u tim zbivanjima. Knjiga sadrži i više do sada neobjavljenih dokumenata, mapa i drugih podataka, tako da je u njoj uspešno kombinovan savremeni istorijski pristup s elementima pravnog i politikološkog razmatranja. O tome svedoči i recenzija knjige, u kojoj se navodi da je „reč o obimnom i dubokom zahvatu“ u problem unutrašnje podele na teritoriji Jugoslavije, koji je „jedinствен u našoj savremenoj publicistici“.

Nema sumnje, eskalacija jugoslovenske krize tokom poslednje godine jasno potvrđuje mnoge zaključke u ovoj studiji. Pre svega, to da su se svi dosadašnji „svetski poreci“, odnosno nove raspodele moći u svetu, gradili upravo na brojnim nerešenim nacionalnim pitanjima. Otuda nije slučajno što se sadašnji „novi svetski poredak“, u kojem se lomi i naša istorija, stvara upravo na „južnom i severnom krilu“ teritorija čija se sudbina rešavala u okviru tzv. istočnog pitanja, odnosno nasleđa turske imperije na Balkanu i na Bliskom istoku, krajem 19. veka. Pitanje odnosa između Iraka i Kuvajta, kurdsko pitanje i druga nacionalna pitanja, s jedne, i nacionalna pitanja naroda i narodnosti koji žive na teritoriji bivše Jugoslavije, s druge strane, po svemu sudeći, temelji su izgradnje „novog svetskog poretka“. Mnogi zapadni publicisti jasno ističu da je „demokratija moguća tek kada određeni narodi uspostave nacionalnu lojalnost, za razliku od verske ili

„dinastičke lojalnosti“, kao i to da se, na primer, „demokratija u Sovjetskom Savezu (dakle i u Jugoslaviji – primedba J. D.) može razviti tek pošto procveta nacionalizam, koji je dugo bio suzbijan antinacionalnim ideologijama.²

Mora se uvideti da se na Zapadu, pre eskalacije naše krize u junu 1991, mnogo govorilo o demokratskim procesima u Jugoslaviji. Uporedo s radom tzv. Haške konferencije, ta „parola“ je promenjena u podršku procesu nacionalnih samoopredeljenja na teritoriji Jugoslavije, dok se sada zapadna publicistika intenzivno bavi pitanjem uspostavljanja novih graničnih linija u Evropi, što se može shvatiti i kao uvod u „rešavanje“ problema bivšeg Sovjetskog Saveza. Zbog toga se i mora zaključiti da je studija Miodraga Zečevića i Bogdana Lekića samo dobra osnova za dalje proučavanje tih složenih problema s raznih aspekata. Možda bi, stoga, bilo korisno organizovati raspravu o navedenim pitanjima, jer je nesumnjivo da će nakon sadašnjeg građanskog rata u Jugoslaviji ti problemi ponovo biti temeljno razmatrani (međunarodno-pravno i diplomatski), pri čemu se moramo osloboditi „robovanja“ principima međunarodnih odnosa, jer se oni, izgleda, tek stvaraju. Zbog toga je ova knjiga veoma inspirativna, značajna i korisna, bez obzira na to što su neke od tvrdnji u njoj prevaziđene zbog ubrzanog razvoja događaja na teritoriji bivše Jugoslavije.

² Tematski „blok“ o nacionalizmu u američkom dnevniku „International Herald Tribune“ od 10. avgusta 1991.